

TXOKOLATEA aipatu, eta askori Oñati etortzen zaio gogora bat-batean. Izan ere, gaur egun gure herrian txokolategintzan diharduen enpresa bakarra geratu arren, makinatxo bat lantegi, handi eta txiki, aritu da hemen Ameriketatik heldu zitzaigun janari gozo hori ekoizten. Horregatik, alboko herrietan oñatiarrok txantxikuak ez ezik, **txokolateroak** ere bagara.

Gure haurtzaroan, 1950 aldera, **Guereca** eta **Onena** markako txokolateak egiten zituzten bi tailer txikitik Aita Madina kalean, orduan Ikasola / Colegio kalea deituan; **Loyola** izenekoa Goribar auzoko arboledan aurkitzen zen gerra ezkerreko eta fabrika handi samarra genuen; **Orbea** eta **Zahor** Kale Barriaren erdi inguruan kokatzen ziren, elkarrengandik hurrean; **Maiztegui** familiarenak, berriz, Bidaurretako komentua eta Olako dorretxearen artean ziharduen. Horietatik Guereca eta Orbea izango ziren zaharrenak eta Zahor berrienak.

Denbora gutxiren buruan denak ezkutatatu ziren, Zahor izan ezik; eta hau Kale Barritik Lezesarri auzoko Altzibar-Azkoagain inguruetara aldatu zuten 1960ko hamarkadan. Lehen esan dugunez, beratu da orain lanean jarraitzen duen bakarra, Ulma kooperatibaren atzetik, Oñatiko enpresarik handienetakoa izanik.

Baina hemengo hainbat gozotegi, konfiteria eta dendatan ere egin izan da txokolatea, artisau eran eta kopuru txikietan bada ere. **Anton Azpiazu** adiskideak ia burututa daukan Oñatiko txokolategintzari buruzko ikerketan hiru mendetako txokolategile oñatiarren berri ugari ematen digu: XVIII.ean zortzi bat maisu-txokolatero aritu ziren gure artean. Lehenengoa, **Manuel Umerez**, 1753ra orduko agertzen zaigu, eta ondoren **Teresa Ugalde**, **Santiago Arrikruz**, **Joseph Aragón** eta beste batzuk.

Hurrengo gizaldian, XIX.enean, guztiz indartuko da Oñatin gozogile eta dendarien txokolate-produkzio artisaua eta, kasu batzutan, XX. mendeko zenbait enpresen oinarriak ipiniko dira. Ia herri-gune klasiko guztian, baina batez ere Kale Zahar, Kale Barri eta Atzeko kalean, hogeitik gora txokolategile txikiak jardun zuten urte haietan, sarritan negozioa belaunaldi batetik bestera pasatuz. Ordukoak ditugu, besteak beste, **Ignazio Gereka** eta **Gabina Baztarrika** senar-emazteak, **Martin Orbea**, **Frantzisko** eta **Lukas Leturia** aita- semeak, **Jose Mari** eta **Migel Anton Galdos** bezalaxe, **Domingo Milikua**, **Jose Mari Arrazola Konfitteruena** eta 1900 alderantz **Felix Garaikoetxea** eta **Natalio Maiztegui**.

Orain arte esandakoari beste mila xehetasun erantsi behar-ko genioke, Oñatin txokolateak izan duen garrantzia taxuz eta egoki azaldu ahal izateko. Adibidez, kontuan hartu behar-ko da **Santa Ana** eta **Bidaurretako** mojek, etxerako nahiz kanpoko konpromisoetarako, txokolate oso gozoa egiten zutela, eta **Unibertsitateko** irakasle zein ikasleak, XVII. mendaren amaieratik gutxienez, txokolatezale finak genituela. Dena den, Anton Azpiazuren lana kaleratzen denean, orain arte ezezagunak ziren gauza asko jakiteko modua izango dugu.

USAKO ezagutzen ez duen oñatiarrik nekez topa daiteke. **Zañartu** eta **Garagaltza** auzoen arteko mugan, **Artixa** errekan dauden presa eta inguruak ospetsu bihurtu dira azken urteotan, presapea eta aldameneko lekuak zabaldu eta ego- kitu direnetik bereziki. Errekan igeri egiteko lekuri- k estimatuena bilakatu da Oñatin eta eskualde guztian uda partean. Izan ere, makina bat arrasatear, leiztar eta bergarar hurbiltzen zaigun bainu-leku horretara beroa agintzen hasten den bezain laster. Aurten batez ere.

Egia esan, lehen ere **igerileku** kuttuna genuen Usako. Igerian ondo zekitenak presapean aritzen ziren batera eta bestera edota giltzatik salto eginez; ikasten zihardutenak, berriz, presa gainean edo beheragoko potintxo eta pontzuetan saiatzen ziren. Kostaldeko hondartzetara joaterik ez zutenentzat

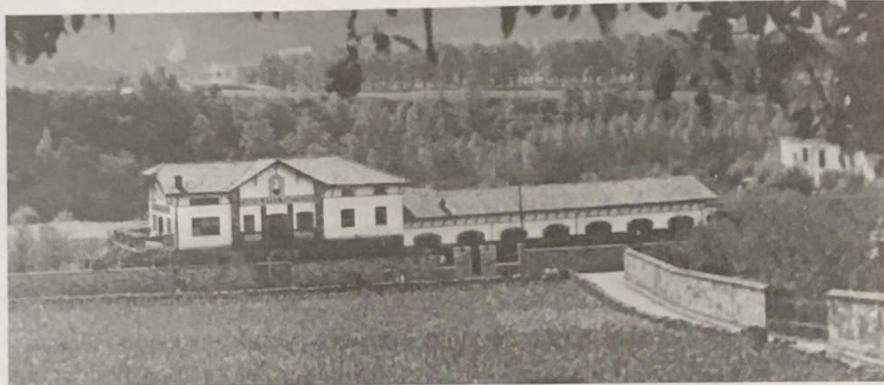
—eta garai batean gehienok ginen holakoak— jolas-leku atsegina zen erreka-bazter hori. Zenbat karrera, jauzi, murgil-igeri, jolas, trago eta susto! Tarte-ka-marteka, itolako- koren bat ere bai. Uretatik kanpora karta-jokoak, zigarroak, sagar-lapur- retak eta beste abile- zia batzuk.

Baina Usako ez da parajearen ize-

na bakarrik, baizik eta han beheratxoago dagoen garai bateko baserriarena ere bai. Hobeto esanda, **baserriarena** eta **errotarena**. Honek, urte askoan lanean jardun ondoren, Oñatiko errota gehientsuenek legez, 1960ko hamarkada aldera utzi zion ehotzeari.

Isuri dezentea dauka ia beti Artixa erreka, Arantzazu, Araba-mendi, Deguriako batzuk eta Araotz inguruko urak bereganatzen baititu. Hainbat makinatxeren bidez majo aprobetxatu zuten luzaroan uraren indarra **Cerrajera-ko ur-saltoek** eta gaur egun **Oñatiko ur-jauziek**. Aurretik, ordea, menderik mende aritu zen errota mordoska, **dranga-dranga**, erreka eder horren ertzean. Torreazotik Jaturaberaino bakarrik sei bat errotek lan egin zuten azken bi mendeetan: behetik gora abiatuta, **San Pedro**, **Usako**, **Zuazola**, **Lamiategi**, **Urruxola** eta **Jaturaben** kokatzen ziren. Gehienek arrastoak ikus daitezke oraindik. Besteren bat ba omen zen antzina Albarritza inguruan-edo.

Eta bukatzeko, Usakorekin zerikusia duen oso bestelako pasadizo bitxi bat kontatuko dizuet. Oraindik bizi den euskal idazle ospetsu batek, beste ezizen batzuen artean, **Usako** ere erabili zuen inoiz bere izkribuak sinatzeko. Jatorriz oñatiarra dugu eta Zañartuko etxe horretakoak diren Enparantzatarren eta Felisatxoren senide. Sasoi hartan, 1965 aurre- ra batik bat, eztabaida minoritario baina gogor samarrak sortu ziren gure artean sozialismoaren inguruan. Aipaturiko idaz- leak sozialistatza zuten bere burua, baina ez marxistatza. Bere arerio politiko batzuek ezizen horren atzean nor ezku- tatzen zen jakin zutenean, yankizaletza hartu zuten besterik gabe, leku-izen baten orde- z **USAko** gisa ulertu baitzuten sina- dura. Ez ziren oñatiarrak izango, jakina. Ea asmatzen duzuen nor den ezkutuko pertsonaia!

Damian Lizaur arkitektoak 1929an Natalio Maiztegiarentzat egindako txokolate-fabrika

JERARDO ELORTZA